

PRATARMĖ

Šis *Res humanitariae* tomas skirtas tradicijos ir modernumo santykiui literatūroje, etnografijoje, istorijoje nagrinėti. Leidinį sudaro straipsniai, kurie buvo parengti II tarptautinės konferencijos „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“ pranešimų autorių. Straipsniuose analizuojami įvairaus pobūdžio tradicijos skoliniai, pavyzdžiui, žanrų, tekstiniai, leksiniai, pasaulėžiūros, idėjų, motyvų ir kt.

Daugiausia į leidinį sudėti literatūrologiniai straipsniai, tačiau yra etnografinių ir vienas istoriografinis. Straipsniuose literatūra, kalendorinės šventės, istorija nagrinėjama tradicijos ir modernumo požiūriu. Tradicija ir modernumas – du svarbiausi kultūros raidos dėmenys. Pirmasis apibrėžia perimamumą, antrasis – atsinaujinimą. Graikai suprato kultūrinės atminties svarbą, nes tik per ją dabartis susisieja su praeities dorybėmis. Kultūros modernizmo raida – tai nuolatinis grįžimas *ad fontes*, į dienos šviesą iškeliant seną naujame. Tradicijoje visada glūdi grūdas modernumo, o atsinaujinimas įmanomas tik atsiremiant į tradiciją. Kūrėjas savo pasaulio matymą perteikia naudodamas primirštas raiškos formas, tačiau ne akiai kopijuodamas, bet perleisdamas per savo patirtį, savos epochos poreikius.

Liubovė Lavrenova straipsnyje „Iniciacijos motyvai ankstesniuosiuose V. Kaverino romanuose: žaidybinė paradigma“ nagrinėja archajiško iniciacijos motyvo panaudojimą romane „Skandalistas, arba Vakarai Vasilijaus saloje“ (1928). Primenama, kad iniciacija kaip kultūros paradigma istoriškai yra seniausia jaunuolių parengimo suaugusiųjų gyvenimui forma, kuri romane netikėtai struktūruoja visą meninę erdvę. Straipsnio autorė atskleidžia, kaip iniciacijos motyvas literatūros kūrinyje įgyja naujas formas ir turinį, ir skaitytojas įsitikina, kad iniciacija, nors ir transformuotomis formomis, egzistuoja, vadinasi, tai, kas atsinaujina, nepražūsta. Iniciacija sutapatinama su gyvenimu, taigi, romane parodoma, kaip kiekvieno žmogaus gyvenime atsiskleidžia amžinieji pradai.

Prie archetipų grįžtama ir Valentino Prokofjevės straipsnyje „Tikėjimo archetipas meniniame Vladimiro Korotkevičiaus romano „Kristus nusileido Grodne“ pasaulyje“. Vladimiro Korotkevičiaus romanas „Kristus nusileido Grodne“ (1966) pagrįstas Biblijos siužetu apie Kristaus atėjimą,

bet rašytojas istoriją nukelia į XVI a. Baltarusiją, kai ji buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtyje. Šis amžius romane laikomas baltarusių priespaudos laikotarpiu. Straipsnyje pažymima, kad meninis romano pasaulis kuriamas kaip neomitas, kurio viena iš semantinių dominančių yra tikėjimo archetipas. Pasakojimus apie įvykius XVI a. Baltarusijoje reikia suprasti kaip V. Korotkevičiaus samprotavimus apie SSSR. Panaudodamas Biblijos siužetą perkeltine prasme autorius siekia savo amžininkus išlaisvinti nuo stereotipinio mąstymo, buko paklusnumo. Grodno Kristus kalba apie tikėjimą kaip apie žmogaus dvasinę dorybę. Tačiau vieni savo tikėjimą įtvirtina meile, kiti prievarta. Romane, mąno straipsnio autorė, pasitelkus istorinę distanciją, subtiliai atskleidžiama ir nuvainikuojama sovietinė valdžia, kaip partinė ideologija, kuri viešomis kalbomis maskavo areštus, valdžios troškimą, laisvos minties slopinimą. Tikėjimo archetipas V. Korotkevičiaus romane asocijuojasi ne su viduramžių nuolankumo idėja, paklusnumu Dievo valiai, o su renesansiniu asmens laisvės išaukštinimu. Parodoma, kad tikėjimas muzikišku Kristumi žmonėms grąžino tikėjimą Baltarusijos ateitimi, pagarbą tradicijai, kultūrai, laisvės siekiams.

Lina Buividavičiūtė šiuolaikinių rašytojų kūryboje randa vieno iš seniausių žanrų – parabolės atgimimą. Straipsnyje „Parabolės dialogiškumas XX–XXI a. prozoje“ tradicinė parabolė siejama su religinių tekstų alegorijomis. Vakarų tyrinėtojams geriausiai pažįstamos Šventojo Rašto parabolės, o modernioji parabolė, rašo straipsnio autorė, yra sudėtingesnė, intertekstualesnė, daugiareikšmiškesnė, labiau filosofinio nei moralinės-religinės didaktikos pobūdžio, labai svarbi tampa egzistencinė pasaulėjauta. Pažymima, kad tradicinės ir šiuolaikinės parabolės bendrumas – alegoriška simbolinė kalbėsena, veikėjų, vietos simboliškumas, socialinio-istorinio konteksto atpažįstamumas, karnavališkosios literatūros žanrų (ypač menipėjos) įtaka. Straipsnyje parodoma, kaip tradicijos įsikverbimas į šiuolaikinės literatūros diskursą lemia vaisingą kultūrinį ir filosofinį dialogą. Palyginus F. Kafkos, R. Gavelio, S. T. Kondroto, J. Skablauskaitės prozą, manoma, kad čia parabole aiškinamos ir konkretaus erdvėlaikio istorinės-socialinės problemos, ir universalios filosofinės dimensija: sudėtinga, mįslinga, neaprėpiama egzistencija, būties sau ir savaime santykis, kolektyvinio ir asmeninio mito sandūra, nepaliaujamas subjekto-Antrininko-Kito-Pasaulio disputas. Egzistencinį parabolės perskaitymą paremia ir visuose analizuotuose romanuose išryškėjantis dėmesingumas mirčiai. Nulemtasis

baigtinumas romanuose traktuojamas taip pat daugiareikšmiškai: mirtis – ir sudėtingiausias, skaudžiausias gyvenimo pabaigos fenomenas, ir natūralus, būtinas vyksmas (iškalbingas Sniegovijoje pradingusios mirties simbolis). Romanų parabolės diktuoja mintį, jog dvasios mirtis baisesnė už kūno.

Regina Šiurytė-Šimulienė pasitelkdama antropologo Louis Dumonto modernaus individo tapsmo teoriją savo straipsnyje „Individas – Dievas – bendruomenė. Modernioji trejybė Kristijono Gotlybo Milkaus „Mišknygose“ analizuoja kintantį individo ir Dievo santykį Kristijono Gotlybo Milkaus verstinių pamokslų rinkinyje „Mišknygos“. Pamoksluose šalia tradicinės pamaldumo formas išpažįstančio individo pasirodo modernus žmogus, intrapasaulietis. „Mišknygose“ palaikoma individualaus santykio su Dievu idėja, žmogus raginamas ir mokomas gyventi realiaje pasaulyje, skatinamas prisiimti atsakomybę už savo poelgius. Dievas iškeliamas kaip moralinis autoritetas, sektinas pavyzdys. Nors pamoksluose dar nemažai likę neracionalaus kalbėjimo, utopinių idėjų, Dievo ir žmogaus santykį siekiama racionalizuoti, konkrečiais patarimais parodyti ir pamokyti, kaip elgtis asmeniniame gyvenime ir bendruomenėje. Pažymima, kad jaučiama tendencija apie svarbiausius religinius tekstus skaitytojui kalbėti racionalia argumentų kalba, kuri pakeičia anksčiau vyravusį emocijomis grįstą įtikinėjimo meną.

Ksenija Murašova straipsnyje „Puikybės intersubjektiniuose santykiuose“ taikydama semiotinės analizės metodą atskleidžia puikybės pasijos veikimo mechanizmą. Iš pradžių aptariamas puikybės turinys, sakoma, kad puikybė sudaro perteklinis gėrėjimasis savimi ir kito nuvertinimas. Toliau aptariami puikybės komponentai ir jų tarpusavio santykiai. Praktinei analizei pasitelkiama Fiodoro Dostojevskio romano „Nusikaltimas ir bausmė“ ištrauka, kurioje yra išvelgiami pagrindiniai puikybės komponentai. Ištraukoje atskleidžiama dvasinių vertybių svarba bei reikšmė atskiram individui ir jų grupėms. Pažymima, kad atskiro individo dvasinė degradacija veikia ir visuomenę. Ir atvirkščiai, dorovinėmis vertybėmis paremta subjekto programa transformuoja kolektyvinio aktanto būseną ir veiksmus. Analizė atskleidžia vieną svarbų puikybės bruožą – jos destruktinį poveikį, kuris kartais paveikia ne tik atskirą individą, bet ir visą visuomenę, pažeisdamas intersubjektinius santykius ir galiausiai juos visai sugriaudamas: atskiri individai nebeįstengia komunikuoti tarpusavyje, nenori ar nebesugeba suprasti vienas kito.

Jūratė Radavičiūtė straipsnyje „Tradiciónių sinekdochės *no*sis reikšmių transformacijos Salmano Rushdie romane „Vidurnakčio vaikai“ pažymi,

kad autorius literatūrinį pasaulį kuria naudodamas įvaizdžius iš įvairių pasaulio religijų: budizmo, islamo ir hinduizmo. Straipsnyje analizuojamos sinekdochei *nosis* priskiriamos reikšmės ir jų transformacijos romane. Straipsnio teorinė atrama – Rolando Bartheso žaidimo strategija, nes Salmanas Rushdie žaidžia su tradicinėmis įvaizdžių reikšmėmis jas deformuodamas ir neigdamas, ir taip kurdamas asmeninę mitologiją. Tyrimas parodo, kad tradicinių reikšmių transformacija ir neigimas būdingi postmoderniam tekstui. Nauja rašymo forma, susiformavusi neigiant tradicines rašymo formas ir įvaizdžių reikšmes, remiasi paradoksu, kuris romane konstruojamas pasitelkiant žaidimo strategiją.

Dina Azere savo straipsnyje „Žaidybinės tradicijos raiškos ypatumai A. Voznesensio atšilimo laikotarpio eilėse“ nagrinėja žaidimo kategorijos svarbą sovietinių laikų atšilimo laikotarpio poezijoje. Nagrinėjama A. Voznesensio poezija, tačiau prieš tai apžvelgiama žaidybiškumo svarba ir formos literatūroje. Žaidybiškumas suprantamas kaip viena iš kūrėjo atsinaujinimo priemonių. Literatūrinis A. Voznesensio herojus deklaruoja laisvą kūrybos aktą, kanonų ir draudimų įveikimą, tradicijos neigimą. Straipsnyje parodoma, kaip poetas žaidžia kanoninėmis, ideologinėmis klišėmis, šampais, politiniais lozungais. Poezijoje ideologizuota, kanonizuota leksika įgyja kitą semantiką, ji įtraukiama į kitus kontekstus, taip ją visiškai sunaikinant. Lyrinio herojaus kalbos ekspresyvumo sustiprinimo tendencija susijusi su originalaus, subjektyvaus pasaulio suvokimo aktualizavimu. A. Voznesenskis kurdamas labai ryškų pasaulio paveikslą panaudoja garsines ir vaizdines žaidybines priemones. Eilėraščio erdvėje žaidžiama įvairių epochų kultūros ženklais ir citatomis, vardais ir simboliais.

Ana Stankeviča straipsnyje „Dvejybė paskutiniųjų dešimtmečių V. Makanino romanuose“ nagrinėja asmenybės susidvejinimo literatūroje problemą. Šiuolaikinėje rusų literatūroje tradicinė asmenybės susidvejinimo tema įgauna naujas formas ir naują reikšmę. Ypač ryškiai šis procesas įkūnytas V. Makanino paskutiniųjų dešimtmečių romanuose: „Išgąstis“ (2006), „Asanas“ (2008), „Dvi seserys ir Kandinskis“ (2011). Straipsnio autorė pažymi, kad V. Makaninas žmogaus asmenybės skilimo priežastimi laiko pasaulio dehumanizavimą. Autorius savo romanuose sulieja vaizdus, žmones, ir ne visada aišku, kalbama apie vieną personažą ir jo gyvenimą, ar tai skirtingi jo variantai, dvyniai. Atrodo, mums įprastas pasaulis iš tikrųjų yra suskaldytas, trupantis, žmogus neturi vertės, jis – tik paprasčiausias artikkelis, numeris ir

gali būti lengvai pakeistas kitu. V. Makaninas remiasi romantizmo tradicija, kuri susidvejinimą laikė ontologiniu pasaulio komponentu.

Simona Sofija Valke straipsnyje „M. Meterlinko esė fragmentiška mozaika XIX a. – pabaigos XX a. pradžios latvių periodikoje“ apžvelgia Moriso Meterlinko (Maurice Polydore Marie Bernard Maeterlinck) esė recepciją Latvijoje. Straipsnio pradžioje pateikiama trumpa eseisto kūrybos apžvalga, vertimai į latvių kalbą, latvių literatūros kritikų vertinimai. Straipsnyje pažymima, kad M. Meterlinko vertėjai labiausiai mėgo esė pasmerktojo, mažojo žmogaus tema. S. S. Valke konstatuoja, kad M. Meterlinko kūryba artima latvių mentalitetui, todėl ne tik buvo leidžiama knygomis, fragmentais, bet ir mėgstama aforizmų ar citatų forma.

Jelena Brakovska straipsnyje „Tradacijos ir arių folkloro metamorfzės Džozefo Šeridano Le Faniu pasakojimuose apie vaiduoklius“ skaitytoją tiesiogiai nukelia į romantizmo laikus. Nagrinėjami Džozefo Šeridano Le Faniu pasakojimai: „Šmėkla ir kaulų įnarintojas“ (1838), „Balta katė iš Drumgoniolo“ (1868), „Vaikas, kurį išsivedė fėjos“ (1870) ir „Karmila“ (1872). Atkreipiamas dėmesys, kad autorius, siekdamas komiško, naudoja folkloro motyvais ir sukūrė pseudogotikinio teksto efektą. Laikui bėgant Le Faniu atitolsta nuo komiško efektų ir pasakoja apie tokias kategorijas, kaip kaltė ir atpildas, praeities įtaką dabarčiai. Tradiciniais vaizdais, pasiskolintais iš arių folkloro ir dramatiškos arių istorijos, Le Faniu piešia paslaptingo įvykio paveikslą, personažams suteikdamas daugiau spalvingumo, psichologinės gilmės.

Galina Vasilkova straipsnyje „XX a. 3-iojo dešimtmečio rusų proza: pasakojimo tradicija ir jos modeliai“ nagrinėja tradicijų ir novatoriškumo sąveiką XX a. 3-iojo dešimtmečio rusų literatūroje, kurioje, kaip ir romantikų darbuose, atsinaujinimo dažnai buvo siekiama pasitelkiant folklorinę tradiciją. Straipsnio autorė analizuoja E. Zamiatino, A. Veselogo, M. Zoščenkos, B. Žitkovo ir kt. kūrinius ir prieina prie išvados, kad sakmės tradicijos palankiai veikia literatūrinės kalbos atsinaujinimo procesą.

Augustas Sladekas straipsnyje „Naujausias iš keturių didžiųjų Kinijos klasikos romanų: tradicija ir modernumas“ aptaria XVII a. kinų romaną „Raudonojo kambario sapnas“ (*Hong lou meng*, toliau – *HLM*), kuris yra realistiškai psichologinis ir lyginamas su didžiais XIX a. Vakarų romanais. *HLM* siužeto linija grįsta tragiška meilės istorija tarp trijų paauglių – jauno vaikinio ir dviejų merginų. Pasakojama apie išlepinto jaunuolio gyvenimą.

Elina Vasiljeva straipsnyje „Tradicijos ir literatūra apie holokaustą“ nagrinėja Efraimo Sevelos (1928–2010), Fridricho Gorenšteino (1932–2002) ir Grigorijaus Kanovičiaus (g. 1928) kūrybą. Vadinamoji literatūra apie holokaustą užima ypatingą vietą bendrojoje literatūros tradicijoje. E. Vasiljeva nurodo, kad trys autoriai pasitelkia tris skirtingus holokausto temos atskleidimo metodus. E. Sevela ir G. Kanovičius vaizduoja prarastą žydų miestelio pasaulį, o F. Gorenšteino kūrybai svetima tradicinė nostalgia, jam kur kas svarbesnė išpirkimo, atpildo tema. Meniniai E. Sevelos, F. Gorenšteino ir G. Kanovičiaus modeliai turi daug sąlyčio taškų. Jų kūryba leidžia objektyviai tyrinėti meninio pasaulio ir tragiškos realybės sąsajas, kaip dokumentinė tikrovė, asmeninė patirtis formuoja siužetinį sluoksnį, kuria meninės tikrovės atramas.

Inara Kudriavska straipsnyje „Miestelis G. Kanovičiaus trilogijoje: tradicija ir inovacija“ nagrinėja žydų miestelio (šetlo) topą literatūroje. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios literatūroje susiklostė tam tikra miestelio vaizdavimo tradicija, kuri po Antrojo pasaulinio karo audrų tapo žydų „aukso amžiaus“, nostalgijos vieta. Grigorijus Kanovičius savo romanuose „Oželis už du grašius“ (1989, 1991), „Nenusigręžk nuo mirties“ (1992), „Šėtono apžavai“ (2007) vaizduoja sunaikintą pasaulį, atgimstantį prisiminimuose. G. Kanovičiaus trilogijoje aiškiai matomas požiūrio į miestelį keitimasis ir naujos tradicijos kūrimasis.

Zitos Karklos straipsnyje „Moterų tapatybės reprezentacija: šiuolaikinė latvių proza ir moterų literatūrinė tradicija“ nagrinėjama moterų kova dėl identiteto, identifikuojami du veiksniai kaip išskirtinai moteriški – motinos–dukters ir šeiminio gyvenimo santykiai. Pažymima, kad latvių literatūroje moterų savimonė kyla iš problemiškos asmeninės aplinkos, bet ne iš visuomeninio gyvenimo. Sakoma, kad moterų proza yra moteriško pasaulio supratimo, ryšio tarp rašytojos gyvenimo patyrimų ir jos meno vertinimo rezultatas. Latvių moterų rašytojų prozai būdingi keli aspektai: nuslėptų moterų istorijų pasakojimas ir dėmesys asmeninei ir subjektyviai moterų patirčiai. Taigi, moterys rašytojos rašo apie moteris, kuria savo istoriją (angl. *herstory*) kaip alternatyvą vyrų istorijai (angl. *history*) ir taip įrašo moteris į istoriją.

Jonas Tilvikas straipsnyje „Olga Pavelčikienė – bažnytinės tekstilės siuvėnėjimo meistrė“ apžvelgia O. Pavelčikienės siuvinius, kurie yra bažnytinio ir liaudies meno sintezės pavyzdys. Autorės estetiką formavo kaimo

aplinka ir bažnytinė tradicija, kurią ji interpretavo savaip, praturtindama ją originaliais elementais. Autorės ornamentika išsiskiria variantiškumu ir liaudiška estetika.

Kristina Blockytė straipsnyje „Vasaros saulėgražos šventė Mažojoje Lietuvoje: tradicijų rekonstrukcija“ aptaria vieną ryškiausių ir svarbiausių agrarinių metų ciklo švenčių. Autorė išskiria keletą skirtingų vasaros saulėgražos šventės modelių: archajiškąjį (XVI–XIX a.), XX amžiaus bei šiuolaikinį Joninių šventės modelį Mažojoje Lietuvoje. Senajame šventės modelyje dalyviais tapdavo visi atėję į šventę, o šių dienų viešose, masinėse šventėse labai aiškiai atskiriami šventės dalyviai ir žiūrovai. Sustiprėjus miesto kultūrinei įtakai, papročiai virto pasilinksminimo forma. Siekiant išsaugoti vertingiausią Mažosios Lietuvos švenčių paveldą, tyrėja siūlo puoselėti regioninį savitumą: skatinti Mažosios Lietuvos identiteto apsaugą, plėtoti krašto etnokultūrines tradicijas ir papročius, gaivinti tradicinius verslus ir amatus, saugoti tradicinį kraštovaizdį; telkti etnologus, folkloristus, kultūros ir švietimo darbuotojus, pavienius asmenis, žmonių grupes, bendrijas, visus siekiančius saugoti ir populiarinti tradicines lietuvininkų šventes, koordinuoti jų veiklą.

Rasa Paukštytė-Šaknienė taip pat tiria liaudiškosios tradicijos gyvybingumą. Ji straipsnyje „Tradicija šiuolaikinių kalendorinių ir gyvenimo ciklo švenčių kontekste“ pažymi, kad daugiausia šiandien švenčiamos Kūčios ir Kalėdos, Velykos, Naujieji metai, Joninės. Pirmosios dvi dažniausiai įvardijamos kaip šeimos šventės. Iš gyvenimo ciklo švenčių dominuoja gimtadienio, keliskart rečiau – vestuvių bei krikštynų šventimas. Kaip labiausiai mėgstamas šventes jaunimas išskiria Kūčias ir Kalėdas, rečiau – Naujuosius metus ir gimtadienius. Tradicinėmis šventėmis vadina tas, kurias (ar bent jų dalis) švenčia su šeima, o ne tarp bendraamžių. Tyrimas parodė, kad jaunimo požiūris į tradiciją, kaip iš kartos į kartą perduodamą vertybę, keičiasi.

Vesturs Kandars straipsnyje „Pārdaugavas hercogiste: Lietuvas Dižkunigaitijas politikas “projekts” 1566.–1577. gadā“ analizuoja Uždaugavio kunigaikštijos sukūrimą, struktūrą, įtaką jos teritorijoje gyvenusiems senosios Livonijos luomams. Nagrinėjamas kunigaikštijos vaidmuo tarptautinėje koalicijų sistemoje ir įtaka latvių kultūrai, jos vieta Latvijos ir Lietuvos istoriografijoje.

Leidinio sudarytoja
Roma Bončkutė